

O JUŽNOSLAVENSKIM NAZIVIMA RIJEKA U
VEZI SA SLAVENSKIM TOPONOMASTIČKIM
ATLASOM

I. Duridanov, Južnoslavjanskite rečni nazvanija i tjahnoto značenje za slavjanskija toponomičen atlas. Slavjanska filologija III, 181—211, Sofija 1963. Izdavač: Bŭlgarska akademija na naukite, Bŭlgarski komitet na slavistite.

Studija bugarskog slaviste Ivana Duridanova koju ovdje prikazujemo malena je po opsegu, ali promatrana u svjetlosti širih implikacija koje su u njoj sadržane ima i za nas izuzetno značenje. Zato će ovdje biti istaknuti osobito oni problemi, potaknuti u studiji, koji se neposredno tiču naše toponomastike.

Pisac nesumnjivo izražava suvremeno gledište kad odlučno tvrdi da će pri sastavljanju slavenskog toponomastičkog atlasa hidronimija imati prvorazredno značenje. Ovu uvodnu i osnovnu misao razvija u svoj svojoj studiji i ona mu određuje i sadržaj i metodu analize. Sadržajno, pisac se ograničio samo na analizu južnoslavenskih riječnih naziva slavenskoga porijekla, i to samo velikih (dužine preko 100 km) i srednjih (dužine 50—100 km) rijeka. U metodološkom pogledu takva podjela omogućava preglednu sistematiku, a u znanstvenom lingvističkom pogledu sugerira svojevrzne zaključke. Tako se, s malim izuzecima, moglo utvrditi da **slavenski** nazivi velikih rijeka pripadaju najstarijem sloju u slavenskoj toponomastici. Obrnuto, nazivi srednjih rijeka, osobito neizvedeni (primarni, pretežno nazivi morfonimskog podrijetla), ponajviše su kasnijeg postanja. To se za neke nazive moglo utvrditi samim semantičkim kriterijem. Ponegdje je semantički kriterij dopunjen strukturalnim. Negdje pak i sam strukturalni kriterij dokazuje postavljene tvrdnje. Takva kronologija ima, razumije se, samo relativno značenje. Zato je pisac u analizi riječnih naziva uvijek težio da svoje tvrdnje prvenstveno potvrdi najstarijim pisanim podacima o svakom nazivu i da u starim grafijama (često i u stranim izvorima ili u izvorima na stranom jeziku) prepozna ne samo sam naziv nego i fonetsku vrijednost (tj. izgovorni oblik) zapisanoga naziva i, napokon, da ga identificira s današnjim.

Zadatak je toponomastičkog atlasa da pokaže stratigrafiju postojanja pojedinih naziva ili pojedinih njihovih jezičnih osobina. Da bi odgovorio svim zahtjevima, tj. da bi pružio sveobuhvatnu preglednu sliku svih naziva i njihovih jezičnih osobitosti, atlas treba da obuhvati balkansko i podunavsko područje kao cjelinu. Zato u svojoj studiji I. Duridanov razmatra riječne nazive slavenskog porijekla ne samo sa teritorija slavenskih zemalja Jugoslavije i Bugarske već i sa teritorija Egejske Makedonije i zapadne Tracije. Ograničivši svoju analizu samo na veće i srednje rijeke, pisac nije mogao skupiti obilje građe jer su nazivi takvih rijeka pretežno neslavenskog, predslavenskog porijekla. No za osnovno pitanje o jezičnoj stratigrafiji nije uvijek odlučan jedino semantički kriterij. Iako je većina naziva srednjih i velikih rijeka neslavenskog porijekla, mnogi su od časa slavenske prisutnosti na prostoru južno od Dunava doživjeli razna prilagođivanja sufiksarno-fonetske naravi karakteristična za govor pojedinih slavenskih grupacija. Zato nazivi rijeka bez slavenske semantičke motivacije, a sa slaviziranim tvorbeno-fonetskim karakteristikama, mogu imati za jezičnu stratigrafiju jednako značenje kao i slavenski nazivi primarnog morfonimskog postanja sa sličnim jezičnim (tvorbena-fonetskim) osobinama. To vrijedi i za one nazive koji su već od najstarijih vremena putem tzv. pučke etimologije prihvaćeni i tretirani kao slavenski, odnosno kao da su sa slavenskom semantičkom motivacijom. Ovih nekoliko dodatnih napomena trebalo bi imati na umu pri prikupljanju građe i sastavljanju slavenskoga toponomastičkog atlasa ako se njime želi postići da osim leksičko-semantičke pokaže i strukturalnu stratigrafiju koja bi pomogla da se cjelovito razriješi problem o pravicima i područjima najranije slavenske ekspanzije i o najranijoj slavenskoj plemenskoj dijaspori. Tako bi npr. u Jugoslaviji broj od devet¹ slavenskih naziva većih i dvadeset i osam² srednjih rijeka primarnoga porijekla koje spominje Ivan Duridanov bio dopunjen znatnim brojem naziva rijeka neslavenske semantičke motivacije koji bi međutim svojim strukturalnim karakteristikama kao slavizirani nazivi iz duboke prošlosti mogli ili znatno osnažiti neke zaključke ili utjecati da se donesu s većom oprežnošću.

Poredbeno proučavanje velika je prednost studije Ivana Duridanova. Iako zasebno razmatra nazive rijeka u svakoj zemlji, on se služi velikim znanstvenim aparatom dovodeći u vezu pojedine nazive s odgovarajućim likovima tih naziva na cijelom slavenskom tlu i traži etimon u prvotnoj apelativnoj motivaciji svakog naziva. Širina takva zahvata omogućila mu je da ponekad izvrši korekturu dosa-

¹ Crna (Černa) 201,1 km, Pčinja 122 km, Mlava 122 km, Zlatica 117 km, Treska 117 km, Toplica 109 km, Dobra 104 km, Krivaja 101 km, Krivaja 100 km.

² Glina 93,5 km, Jablanica 82,5 km, Tamnava 79,5 km, Jasenica 74,7 km, Pesnica 72 km, Kriva reka 70 km, Tinja 69 km, Resava 69 km, Krapina 67 km, Bič 66 km, Lepenac 65 km, Trnava 63 km, Pusta reka 62 km, Gruža 61,6 km, Glogovnica 62 km, Veternica 59,5 km, Mrežnica 58 km, Veliki Strug 58 km, Jana 57,1 km, Ščavnica 56 km, Lukavac 54 km, Bistrica 53 km, Bistrica 51 km.

dašnjih etimologija nekih naziva. U našoj literaturi imao je jak oslonac osobito u Maretićevu radu *Imena rijeka i potoka u hrvatskim i srpskim zemljama* (Nastavni vjesnik I, Zagreb 1893) i u mnogim Skokovim radovima³, a posebno za Sloveniju u iscrpnom radu prof. Fr. Bezlaja *Slovenska vodna imena I—II* (Ljubljana 1956—1961) i dr. Na tri priložene karte iznosi tri tipa prikazivanja podataka na atlasu, čime daje idejni plan izrade atlasa. Prva karta prikazuje stratigrafiju najstarijih slavenskih naziva velikih i srednjih rijeka na Balkanskom poluotoku, tj. svih onih za koje je u prvom dijelu radnje utvrđeno da su slavenski i da potječu iz prvog doba slavizacije Balkanskoga poluotoka. Kako su na karti prikazani i svi ostali tokovi velikih i srednjih rijeka, ali grafički označeni drukčije, odmah se može uočiti relativni količinski odnos naziva slavenskog i neslavenskog porijekla; konkretno se može zapaziti da je znatno veći broj naziva neslavenskoga porijekla. Prva bi se karta mogla nazvati *stratigrafska*. Na drugoj karti prikazano je rasprostiranje praslavenskih hidronima *Oča, *Ryla i Jan- i što oni danas označavaju. Pokazalo se da su se nazivi semantički proširili te osim vode (rijeka, jezero) označavaju i naselje (selo, grad). Zato bi se druga karta mogla nazvati *semantička*. Osim toga, podaci na toj karti omogućili su piscu da već sada odredi ishodište i pravce kretanja odgovarajućih hidronima. Takva će rješenja, kao konačni cilj atlasa, omogućiti da se donesu dalekosežni kulturno-historijski zaključci, kao što je i sam zaključak o prvotnoj slavenskoj dijaspori. Na trećoj je karti semantička diferencijacija još više iznijansirana. Hidronim *Bystrica osim što označava vodu (rijeka, izvor) poslužio je i za nazive naselja (selo, grad) i geografske konfiguracije s više potanjih morfoloških oznaka (dolina, ravnina, polje; hum, vrh, gora, planinski lanac). Treća je dakle karta također semantička, ali s drukčijom sadržajnom i terenskom situacijom te može poslužiti kao uzorak za *kartu bujne semantičke diferencijacije*. Na isti bi se način mogle izraditi hidronimične karte i sa sufikslnim pokazateljima. To I. Duridanov nije učinio, jer mu to nije ni bio cilj. Prva je svrha njegove studije da tek načelno pokrene pitanje izrade slavenskog toponomastičkog atlasa i da pokaže da će u tom atlasu hidronimija imati prvorazredno značenje. No ako pisac ne unosi strukturalne pokazatelje na karte, on je tekstualno upozorio na njihovo značenje za slavensku toponomastiku.

Strukturalnom analizom u prvom je redu obuhvaćena sufiksacija. Tako u prikupljenoj građi strši skup naziva a- i ja- osnova koji nisu posvjedočeni kao apelativi (osim u izoliranim slučajevima). Kako su sufiksi -a i -ja za tvorbu toponima neproduktivni u historijsko vrijeme, nesumnjivo se može utvrditi da su formacije s tim sufiksima vrlo arhaične. U arhaične tvorbe mogu se uvrstiti i nazivi sa sufiksima -ita, -ina, -ava (-iava), -aja i -jъ. Nesumnjivo je iz ovoga

³ Bibliografski podaci sabrani su u radu: Mate Hraste, *Bibliografija radova iz dijalektologije, antroponimije, toponimije i hidronimije na području hrvatskoga ili srpskoga jezika*. HDZ I, Zagreb 1956.

da se strukturalna analiza može primijeniti i na hidronimiju stranoga porijekla koja je već od dolaska Slavena podešena prema sufiksarno-fonetskim slavenskim zakonitostima.

Osim cjelovite slike o vodnim nazivima u Sloveniji mi još do danas nemamo popis svih naziva niti naših vodnih tokova niti stajaćih voda. Preostaje velik posao terenskoga prikupljanja naše *mikrohidronimije*. Sistematskim rajoniziranjem terena i smišljenom podjelom posla taj se zadatak može izvršiti i u relativno kratko vrijeme.

Bilo se potrebno u povodu studije I. Duridonova osvrnuti na iznesenu problematiku i predočiti znanstvene koristi koje rad na hidronimiji uključuje, s punim uvjerenjem da će naša slavistika izvršiti svoj dio posla na tom velikom zadatku, bez kojega slavenski toponomastički atlas ne bi bio potpun.